

УДК 378.014

Ганна Полякова

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID 0000-0003-3199-3810
DOI 10.24139/2312-5993/2018.04/186-199

РОЗВИТОК СЕРЕДОВИЩНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Стаття привчена проблемі методології середовищного підходу у вищій освіті. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій, проектних і звітних матеріалів розглянуто визначення сутності середовищного підходу у вищій освіті, виокремлено етапи його становлення та розвитку. Розкрито тенденції глобальних змін та потреби в актуальних навичках майбутнього. Актуалізовано зміну ролі вищої освіти й тенденції її розвитку. Схарактеризовано особливості середовищного підходу у вищій освіті в контексті глобальних тенденцій: провідні поняття, принципи, методи, ціннісно-цільові орієнтації.

Ключові слова: середовищний підхід, розвиток середовищного підходу, вища освіта, глобальні тенденції вищої освіти

Постановка проблеми. Глобальні зміни впливають на розвиток усіх галузей суспільства і ставлять прогностні завдання для підготовки кадрів майбутнього. Такі тенденції, як глобалізація, розвиток технологій, робототехніки, штучного інтелекту змінюють світ, входячи до всіх сфер життєдіяльності людини, функціонування соціальних інститутів. Відповідно змінюється попит та перелік затребуваних на ринку праці професій, оновлюються вимоги до підготовки кадрів із різних галузей, змінюються пріоритети формування актуальних компетентностей та навичок, що знадобляться у близькому й віддаленому майбутньому. З іншого боку, в епоху розвитку інформаційного суспільства та економіки знань від якості освіти і підготовки кадрів залежить розвиток науки, технологій, ефективність компаній, що працюють у різних галузях. Тому трансформується місце системи вищої освіти у глобальному світі, що швидко змінюється, а модернізація освітньої галузі спрямовується на відповіді цивілізаційним викликам.

Відповідно розвиваються й підходи до функціонування та розвитку національних систем вищої освіти, зокрема середовищний підхід, спрямований на створення умов, можливостей, ресурсів для особистісно-професійного розвитку молоді, підготовки кадрів, готових працювати і змінювати світ в умовах інформаційного й технологічного прогресу.

Аналіз актуальних досліджень указує на увагу до проблеми середовищного підходу, його становлення та розвитку. Вітчизняними і зарубіжними вченими вивчалися: сутність середовищного підходу (А. Артюхіна [1], А. Баль [2], Горчакова [6], Ю. Мануйлов [12], Т. Менг [13], І. Суліма [16],

Г. Шек [21]); реалізація середовищного підходу у вищій освіті (М. Братко [23], В. Желанова [8]; еволюційні зміни в середовищному підході (Т. Гущина [7], Т. Менг [13], Л. Кочемасова [10], Ю. Мануйлов [12], С. Смолюк [14]).

Узагальнення наукових публікацій дозволяє визначити, що середовищний підхід у педагогічній науці переважно розглядають як:

1) теорію й технологію опосередкованого (через середовище) управління процесами формування та розвитку особистості (А. Баль [2], О. Горчакова [6], Ю. Мануйлов [12], В. Стрельников [15]);

2) окрему самостійну методологію, зокрема науково-педагогічного дослідження та педагогічної діяльності (І. Суліма [16], Г. Щек [21]);

3) інструмент дослідження факторів розвитку особистості та їх використання в педагогічних цілях (А. Артюхіна [1], Ю. Мануйлов [12]); інструмент пізнання й розвитку особистості (через середовище) (Ю. Мануйлов [12]); інструмент рішення педагогічних задач (Г. Щек [21]);

3) систему дій із середовищем, спрямованих на перетворення середовища в засіб діагностики, проектування та продукування педагогічного результату (Ю. Мануйлов [12], Г. Товканець [17]);

4) стратегію, зокрема: «нову стратегію проектування освітніх систем, обумовлену природою розвитку особистості, що дозволяє реалізувати особистісно розвиваючий потенціал освітніх середовищ і ситуацій, таку, що забезпечує суб'єктну участь вихованців в їх власній освіті» (Н. Ходякова, 19, с. 9), стратегію у вищій школі (В. Желанова [8]); педагогічну новацію, оскільки є продуктом його опанування педагогами (Г. Щек [21]).

Реалізацію середовищного підходу у вищій освіті досліджували М. Братко [23], В. Желанова [8], та ін. Так, М. Братко визначає середовищний підхід як «систему дій суб'єкта управління з освітнім середовищем вищого навчального закладу з метою набуття ним характеристик, які дозволять цьому середовищу успішно реалізувати поліструктурну освітню функцію» [23, с. 17].

О. Артюхіна представляє середовищний підхід як «сукупність дослідницьких процедур, які включають виявлення чинників, що створюють домінанту розвитку особистості і, відповідно, тип середовища, установлення взаємовпливу організованого навчання й середовищних умов, породжують варіативні моделі поведінки та розвитку студентів, проектування оптимальної композиції комунікативних, інформаційних, навчальних, творчих, дозвільних середовищ» [1, с. 12].

В. В. Желанова трактує середовищний підхід у вищій педагогічній освіті як «стратегію, що ґрунтується на управлінні процесом професійно-особистісного формування майбутнього педагога через створення певного середовища» [8, с. 101].

Домінантами розгляду середовищного підходу у вищій школі є стратегічне спрямування дослідницьких процедур, дій суб'єктів управління

з формування та розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти для реалізації функцій вищої освіти, створення умов для особистісно-професійного становлення та саморозвитку.

Відповідно до трансформації тенденцій розвитку освіти, змін освітніх парадигм еволюціонує й середовищний підхід в освіті. Питання розвитку освітнього середовища висвітлювали О. Білик [3], Т. Гущина [7], Л. Львов [11], Т. Менг [13].

Як приклад, відповідно до змін суспільства та умов трансформації вищої освіти щодо створення нових освітніх середовищ, Т. Менг виділяє три етапи розвитку середовищного підходу: I етап (1920–1990 рр.), де аспектом дослідження є «середовище як фактор виховання»; II етап (1990–2000 рр.), основним аспектом дослідження якого є «середовище як фактор освіти»; III етап (2000–дотепер) – аспект дослідження «середовище як умова входження людини в культуру» [13, с. 173].

У контексті дослідження проблеми проектування професійно-освітнього середовища Л. Львов виокремлює такі три періоди: I період – «зародження» (початок 1950-х – середина 1980-х рр.), під час якого освітнє середовище ще не виокремлюється як предмет дослідження; II період – «накопичення традицій» (середина 1980-х – середина 1990-х рр.), під час якого вже вводиться поняття «освітнє середовище», що розглядається з традиційних позицій; III період – «систематизація і конструктивізм» (середина 1990-х – по теперішній час), коли освітнє середовище в дослідженнях учених розглядається в різних аспектах: як ресурс, процес, поле активності, дискурс, управлінський феномен, чинник, педагогічні умови тощо [11, с. 139–141].

Учені звертають увагу й на розвиток освітнього середовища в контексті соціально-економічних змін. Так, І. Валієв і С. Сєдов виокремлюють передумови соціального розвитку, які викликають зміни навчального середовища: ускладнення системи соціальної та професійної взаємодії, індивідуалізація соціальної взаємодії, інформатизація всіх сфер суспільного життя [28].

Наведені приклади досліджень розвитку середовищного підходу вказують на постійний науковий пошук та оновлення педагогічних практик щодо модернізації теорії, методології, інструментарію середовищного підходу у вищій освіті, спрямовують на подальші дослідження з урахуванням глобальних змін та тенденцій розвитку національних систем вищої освіти.

Мета статті: дослідити етапи становлення та розвитку середовищного підходу у вищій освіті, виявити його характеристики з урахуванням глобальних змін і тенденцій розвитку вищої освіти.

Методи дослідження. У роботі використані теоретичні методи дослідження: аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій,

проектних і звітних матеріалів, систематизація вихідних положень, узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Становлення та розвиток середовищного підходу у вищій освіті. Середовищний підхід еволюціонує протягом тривалого часу від виокремлення понять «середовище», «педагогіка середовища», визначення сутності середовищного підходу в освіті та вихованні, дослідження його окремих аспектів до виокремлення різноманіття видів освітніх середовищ відповідно до умов постійних змін для розв'язання актуальних питань освіти. Спираючись на попередні дослідження О. Білк [3], Т Гуціної [7], Л. Кочемасової [10], Ю. Мануйлова [12], С. Смолук [14], виокремимо шляхи становлення та розвитку середовищного підходу, у тому числі й у вищій освіті (табл. 1).

Таблиця 1

Становлення та розвиток середовищного підходу у вищій освіті

Етап	Характеристика етапу	Представники	Джерел
I. Латентний (формування передумов)			
XVII–XVIII ст.	Введення в наукову термінологію поняття «середовище» як оточення. Виокремлення важливості ролі середовища у вихованні та освіті людини	К. Гельвецій, Д. Дідро, Ж-Ж. Руссо, Дж. Локк, І. Песталоцци	[7, 14,]
XIX–початок XX ст.	Виникнення науки про середовище для педагогічних цілей – «педагогічне середовищезнавство»	А. Буземан, А. Вольф, В. Вахтеров, П. Каптерев	[12, 14]
II. Формування методологічних основ середовищного підходу. Виокремлення виховного середовища			
20–30 роки	Становлення та розвиток «педагогіки середовища». Розроблення методологічних основ середовищного підходу. Обґрунтування виховних можливостей середовища	С. Шацкий, А. Лесгафт, Н. Іорданский, П. Блонський, А. Макаренко	[3, 12]
40–50-ті роки XX ст.	Розмежування понять виховання і середовища. Середовище розглядається як фактор виховання. Дослідження тріади понять: «середовище», «спадковість», «виховання», їх інтеграції та взаємовпливу	Б. Ананьєв, П. Блонський, Г. Костюк, В. Сухомлинський, І. Шмальгаузен	[10, 12, 14]
60–70 роки XX ст.	Середовище ототожнюється з вихованням і стає центральним поняттям виховання	В. Караковский, А. Куракин, В. Сухомлинський	[10]
70–80-ті роки XX ст.	Теоретичні дослідження середовища пов'язані з розвитком системного підходу в педагогіці, визначення понять «виховний потенціал», «виховні можливості» середовища, вивчення соціального оточення у формуванні особистості	А. Куракін, Л. Новікова, А. Бодалев, А. Мудрик, В. Караковский	[12, 14]

III. Визначення сутності середовищного підходу. Виокремлення освітнього середовища			
90-ті роки XX ст.	Дослідження різних аспектів середовищного підходу та виокремлення освітнього середовища, його структури, проектування, конструювання, організації, діагностування розвитку	В. Слободчиков, Г. Ковальов, Є. Клімов, В. Ясвін, Ю. Мануйлов	[7]
IV. Визначення сутності середовищного підходу у вищій освіті. Виокремлення освітнього середовища закладу вищої освіти та його видів			
2000-ті роки XXI ст.	Дослідження типології, функцій, структури; побудови, формування та розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти	О. Артюхіна, Т. Менг, В. Н. Новиков, Д. Хорват	[7]
	Розгляд впливу середовищного підходу у вищій освіті на професійний розвиток особистості у ЗВО	О. Бондар, І. Краснощок, О. Романовський	
2010-ті роки XXI ст. – по теперішній час	Активне дослідження різних аспектів середовищного підходу у вищій освіті в Україні, зокрема: сутність, моделювання, проектування, побудова освітнього середовища закладу вищої освіти	М. Братко, О. Горчакова, О. Микитюк, О. Керницький, О. Ярошинська	[7]
	Різноманіття видів освітніх середовищ ВНЗ: навчально-виховне середовище, освітньо-виховне середовище, інформаційно-освітнє середовище, інформаційно-навчальне середовище, адаптивне освітнє середовище, культурно-освітнє середовище, інноваційне освітнє середовище, рефлексивно-освітнє середовище, акмеологічне освітнє середовище, креативне освітнє середовище		

Розвиток середовищного підходу відбувається в напрямках розроблення теорії, методології, технологій, інструментарію моделювання, проектування, діагностики освітнього середовища, виокремлення видів середовища згідно з розвитком наукового, технічного, інноваційного прогресу. Кожному цивілізаційному періоду людства відповідає побудова адекватної системи освіти. Тому наступною актуальною проблемою еволюції середовищного підходу у вищій освіті стає управління розвитком освітнього середовища вищого навчального закладу з урахуванням глобальних змін, тенденцій національних систем вищої освіти, стратегій розвитку вищих навчальних закладів у конкурентних умовах.

Глобальні зміни та потреби в актуальних навичках. Швидкий розвиток технологій змінює світ і сьогодні вже людство переживає початок четвертої технологічної революції. Розкриваючи її особливості, Клаус Шваб

виокремив три взаємопов'язані блоки мегатрендів та технологічних драйверів майбутнього: 1) фізичний блок, до якого увійшли: безпілотні транспортні засоби, 3D-друк, передова робототехніка, нові матеріали; 2) цифровий блок, до якого віднесено Інтернет речей; 3) біологічний, до якого належать інновації в біологічній сфері, зокрема генетика, гена інженерія, синтетична біологія [20].

Глобальні зміни висувають до національних систем вищої освіти нові орієнтири до якості підготовки та особистісно-професійного розвитку молоді, зокрема, формування актуальних навичок, загальних та професійних компетентностей.

Так, Інститутом майбутнього (The Institute for the Future – IFTF) спільно з науково-дослідним інститутом Фенікса (The Phoenix Research Institute) представлено результати форсайту для прогнозування дій із розвитку актуальних навичок майбутнього, у якому серед ключових глобальних факторів змін виокремлено такі: надзвичайне довголіття, популярність інтелектуальних машин, світ обчислень, соціальні технології суперструктурування організацій, нові засоби масової інформації, глобально пов'язаний світ [25, с. 3–5]. До переліку актуальних навичок 2020 року в цій роботі віднесено: правильні рішення, соціальний інтелект, нестандартне й адаптивне мислення, міжкультурна компетентність, обчислювальне мислення, грамотність у галузі інноваційних ЗМІ, трансдисциплінарність, проектний спосіб мислення, когнітивне управління, віртуальна співпраця [25, с. 8–12].

За результатами дослідження «Навички для розвитку України 2030: погляд бізнесу та освіти», підготовленого ініційованим Центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності, було визначено, що серед актуальних навичок в українських роботодавців «у перспективі 2030 р. найбільший попит матиме емоційний інтелект, уміння працювати в команді, когнітивні навички, критичне та стратегічне мислення» [9, с. 15].

Очевидно, що професійна підготовка молоді в закладах вищої освіти має орієнтуватися на те, що її професійна та особистісна життєдіяльність відбуватиметься в умовах теперішнього та майбутнього, що швидко змінюються й мають нові соціальні, технологічні, економічні прояви, нові вимоги ринку праці до підготовки фахівців.

Глобальні тенденції розвитку вищої освіти. «Переважає більшість дослідників до основних тенденцій розвитку вищої освіти відносять глобалізацію, інтеграцію, інтернаціоналізацію, демократизацію, неперервність, гуманізацію, гуманітаризацію, навчання впродовж життя, відкритість освіти, автономізацію освіти» [5, с. 204].

Глобальні зміни впливають на розвиток освітньої галузі в світі. Так, Британською Радою виокремлено такі глобальні тенденції вищої освіти та нові можливості до 2020 року: міжнародна студентська мобільність, поява

нових моделей партнерських відносин у сфері глобальної вищої освіти, інтернаціоналізація та комерціалізація досліджень [24]. У звітах ЮНЕСКО при відстеженні академічної революції, серед глобальних тенденцій вищої освіти висвітлюються: глобалізація та інтернаціоналізація; доступ та забезпечення справедливості; гарантія якості й відповідність рамки кваліфікацій; студентський досвід; навчання, викладання і оцінювання; інформаційно-комунікаційні технології та дистанційна освіта; дослідження; університетські галузеві зв'язки; фінансування вищої освіти, питання приватної вищої освіти; криза академічної професії [22].

Тенденції розвитку вищої освіти постійно відображаються у звітах проекту «Тенденції Європейської освіти» (Trends in European Higher Education) Європейської асоціації університетів. «Цей проект супроводжує Болонський процес із моменту його заснування й допомагає в розумінні напрямів та особливостей розвитку європейської вищої освіти, що стрімко змінюється» [4, с. 5]. Так, у проекті «Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities» було зосереджено увагу на стратегіях діяльності університетів, пов'язаних із демографічними тенденціями та фінансово-економічною кризою, глобалізацією, збільшенням уваги до інституційного позиціонування, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, зростанням стратегічного значення інтернаціоналізації. Якість вищої освіти забезпечується завдяки вдосконаленню навчання та викладання, мобільності студентів і викладацького персоналу, урахуванню результатів досліджень, думки роботодавців та професійних асоціацій, упровадженню нових методів навчання [26].

Глобальний цивілізаційний рух та тенденції трансформації вищої освіти спонукають до побудови стратегій розвитку національних систем вищої освіти. Так, наприклад, Канадський шлях оновлення вищої освіти передбачає певні зміни, серед яких є бачення того, що: 1) навчання більше не буде визначатися за часом, місцем або інституційними пропозиціями; 2) студенти створюватимуть власні навчальні програми, які відображатимуть їх власну кар'єру, особистісні та життєві цілі протягом життя; 3) студенти забезпечать свої навчальні результати через поєднання формального, неформального, самостійного, інструкторського форматів, аудиторно та дистанційно; 4) студенти чекають індивідуальних підходів та підтримки в їх власних програмах навчання; 5) на ринку з'являться нові механізми для реалізації особистих програм навчання; 6) навчальні курси будуть менш важливими, ніж наставництво, коучинг, консультування; навчальні матеріали будуть доступні на різних платформах; 7) будуть з'являтися різноманітні та нові форми визнання кваліфікацій, що відображатимуть різні потреби студентів, роботодавців, соціальних агентств, інноваційних організацій та підприємців. [27, с. 7–10].

Як бачимо, серед провідних тенденцій простежується побудова освітнього середовища з орієнтацією на відкритість, персоналізацію

навчання, підтримку індивідуальних освітніх потреб студента, задоволеність стейкхолдерів вищої освіти, гарантії якості, інформаційно-комунікаційні технології.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки серед ключових напрямів державної освітньої політики простежується орієнтація на: філософію людиноцентризму; компетентнісний підхід; урізноманітнення освітніх моделей, форм та засобів отримання освіти, доступність та неперервність освіти впродовж життя; національне виховання, розвиток, соціалізацію; здоров'язбережне середовище; забезпечення якості на інноваційній основі; інформатизація освіти, розвиток матеріально-технічної бази [18].

Розглянутий перелік змін торкається й суттєвого оновлення поглядів на розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти, з урахуванням векторів змін, на які він має орієнтуватися. До зовнішніх векторів змін належать: інтеграція в європейський та світовий освітній простір, інтернаціоналізація освітніх процесів; відкритість освітнього простору; інтенсивний розвиток технологій та інформатизація, які стали невід'ємною частиною суспільного життя; безперервність навчання протягом життя; індивідуалізація соціальних та освітніх процесів; орієнтація на зацікавленість зовнішніх стейкхолдерів у якості результатів вищої освіти.

До внутрішніх векторів змін, на які має орієнтуватися розвиток освітнього середовища закладу вищої освіти належать: а) цільові орієнтири – забезпечення якості освітніх послуг та результатів вищої освіти не тільки за національними, а й міжнародними стандартами, задоволення індивідуальних освітніх потреб здобувачів вищої освіти; б) соціально-психологічні орієнтири – зміна характеру взаємодії викладачів, студентів, керівників від академічного впливу до підтримки, заохочення, залучення; в) змістовні орієнтири – включення в освітні програми, програми навчальних дисциплін завдань із формування актуальних навичок і компетентностей, які дозволять людині бути конкурентною й успішною в умовах розвитку технологій, робототехніки, штучного інтелекту, інформаційної насиченості, багатовимірності завдань; г) діяльнісні орієнтири – з одного боку, кооперація дій суб'єктів освітнього процесу, з іншого, персоналізація та індивідуалізація надання освітніх послуг; д) ресурсні орієнтири – зміна можливостей управлінських, педагогічних, дидактичних, комунікаційних процесів завдяки постійному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; урізноманітнення форм освітніх послуг та способів доставки навчальних матеріалів, створення просторово-предметних умов із сучасним обладнанням для формування актуальних функціональних навичок та професійних компетентностей.

В умовах глобальних змін середовищний підхід у вищій освіті, на нашу думку, стає стратегією управління розвитком соціально-педагогічної

системи закладу вищої освіти, спрямованою на модернізацію місії, цілей, умов (впливів, можливостей, ресурсів), формальних та неформальних результатів для забезпечення якості вищої освіти відповідно до цивілізаційного розвитку людства, глобальних тенденцій вищої освіти, змін соціального, інформаційного, економічного, культурного середовища.

Як методологічний підхід середовищний підхід у вищій освіті є стратегією вирішення теоретичних і практичних проблем щодо підготовки фахівців із вищою освітою, особистісно-професійного розвитку та успішності суб'єктів закладу вищої освіти, відповідності якості освітніх послуг індивідуальним і соціальним потребам, інституційним, державним, міжнародним вимогам (стандартам), запитам ринку праці шляхом перетворення освітнього середовища або побудови комплексу освітніх середовищ на локальному (інституційному) рівні.

Таким чином, розглядаючи, з одного боку, становлення середовищного підходу, з іншого, – глобальні зміни та тенденції розвитку вищої освіти, можемо відстежити їх взаємозв'язок і виокремити особливості, сутнісні характеристики середовищного підходу, а саме: вихідні позиції (поняття феномену освітнього середовища закладу вищої освіти), принципи, методи діяльності, ціннісно-цільові пріоритети (табл. 2).

Таблиця 2

**Характеристики розвитку середовищного підходу
в умовах глобальних змін**

Тенденції глобальних змін	Характеристики формування (перетворення) освітнього середовища закладу вищої освіти			
	Вихідні позиції, поняття	Провідні принципи	Провідні методи	Ціннісно-цільові пріоритети
Інтеграція, інтернаціоналізація	Середовище як соціо-культурний феномен (освітньо-виховне, культурно-освітнє, іншомовне)	Гуманізму Толерантності Діалогічності Інтерактивності Культурологічної зорієнтованості Компаративності	Виховні Міжкультурної взаємодії Інформаційно-комунікаційні Інтерактивні Співробітництва та партнерства	Полікультурність Входження ОС ЗВО до світового освітнього простору
Розвиток технологій. Потреби в актуальних навичках	Середовище як педагогічний феномен (освітнє, інноваційне, креативне)	Дидактичні Діяльнісний S-S взаємодії Інноваційності	Академічні Тренінгові, Контекстні Залучення зовнішніх стейкхолдерів	Особистісно-професійний розвиток суб'єктів освітнього процесу

Інформатизація, розвиток ІКТ	Середовище як ресурсний та інформаційно-культурний феномен (інформаційно-освітнє)	Відкритості Доступності Диференціації Індивідуалізації Персоналізації Інтерактивності	Інформаційно-комунікаційні Дистанційні Гейміфікація Віртуальні симуляції	Інформаційні комунікації. Розширення ресурсних можливостей ОС засобами ІКТ
Індивідуалізація персоналізація освіти	Середовище як соціально-психологічний феномен (адаптивне, рефлексивне, акмеологічне, студентоцентроване)	Актуальності та адекватності Педагогічної підтримки Партисипативності Варіативності Задоволеності	Тьюторство Меторинг Коучинг Проектні	Адаптивність Самореалізація Узгодженість ОС одночасно до особистості суб'єкта освіти й до змін зовнішніх умов
Забезпечення якості				

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Розвиток освітнього середовища відбувається постійно під впливом соціальних, економічних, технологічних змін. Кожному етапу розвитку суспільства відповідає певне замовлення до моделей освіти на всіх її ланках, зокрема вищої освіти.

Теоретичне дослідження розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти дозволило виявити сутнісні характеристики середовищного підходу й наступні етапи його становлення: I етап – латентний, формування передумов становлення середовищного підходу (XVII – початок XX ст.); II етап – формування методологічних основ середовищного підходу й виокремлення феномену виховного середовища (20–30-ті – 80-ті роки XX ст.); III етап – визначення сутності середовищного підходу, виокремлення феномену освітнього середовища (90-ті роки XX ст. – 2010-ті роки); IV етап – виокремлення середовищного підходу у вищій освіті, визначення сутності освітнього середовища ЗВО та різноманіття його видів (2010-ті роки – по теперішній час).

Такі глобальні тенденції розвитку людства, як інтеграція та інтернаціоналізація, інформатизація суспільних процесів; технологічні мегатренди, що змінюють фізичний, цифровий, біологічний світ; довголіття орієнтують розвиток національних систем вищої освіти до гарантії якості вищої освіти нового рівня, формування актуальних навичок та компетентностей. В умовах глобальних змін середовищний підхід стає стратегією розвитку вищої освіти, методом пізнання й інструментом вирішення теоретичних і практичних проблем (завдань) підготовки професіоналів нового покоління, підтримки особистісно-професійного успіху та самореалізації здобувачів вищої освіти для побудови коеволюції

індивідуального, інституційного, суспільного розвитку шляхом перетворення освітнього середовища закладу вищої освіти на локальному рівні, використовуючи його феноменальні можливості (соціокультурні, освітні, інформаційно-ресурсні, соціально-психологічні).

Подальші дослідження будуть зосереджені на дослідженні проблеми управління розвитком освітнього середовища вищого навчального закладу, розробленні його технології та інструментарію з урахуванням змін зовнішніх та внутрішніх умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюхина, А. И. (2007). *Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен (на материале проектирования образовательной среды медицинского университета)* (автореф. дисс. ... д-ра. пед. н.: 13.00.08). Волгоград (Artiukhina, A. I. (2007). *Educational environment of the higher education institution as a pedagogical phenomenon (on the material of designing of the educational environment of the medical university)* (DSc thesis abstract). Volhohrad.

2. Баль, А. (2014). Середовищний підхід у вихованні особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 50, 161–165 (Bal, A. (2014). Environmental approach in personal development. *Psychological-pedagogical problems of rural school*, 50, 161–165).

3. Білик, О. М. (2014). Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу як основа соціалізаційного простору для іноземних студентів. *Вісник Харківської державної академії культури*, 44, 260–275 (Bilyk, O. M. (2014). Educational-cultural environment of the higher education institution as the basis of the socialization space for foreign students. *Bulletin of Kharkov state academy of culture*, 44, 260–275).

4. Білокопитов, В. (2017). Проект «Тенденції європейської вищої освіти» як джерело інформації та поширення практичного досвіду на Європейському освітньому просторі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5 (69), 3–13. (Bilokopytov, V. (2017). The project “Trends in European Higher Education” as a source of information and dissemination of practical experience in the European educational space. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5 (69), 3–13).

5. Головань, М. С. (2011). Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія*, 31, Ч. 1, 203–211 (Holovan, M. S. (2011). Analysis of tendencies of higher education development in conditions of globalization, integration and informatization of society. *Problems of modern pedagogical education. Series: Pedagogy and Psychology*, 31, Part 1, 203–211).

6. Горчакова, О. А. (2011). Середовищний підхід до управління навчальним закладом в умовах полікультурності. *Вісник Черкаського університету. Випуск 209. Частина 1. Серія «Педагогічні науки»*, 8–15 (Horchakova, O. A. (2011). Environmental approach to the education institution management in conditions of multiculturalism. *Bulletin of Cherkasy University. Issue 209. Part 1. The series “Pedagogical Sciences”*, 8–15).

7. Гущина, Т. Н. (2011). Педагогическая сущность феномена «образовательная среда»: по материалам исследования. *Общество. Среда. Развитие*, 4, 187–190 (Hushchina, T. N. (2011). Pedagogical essence of the phenomenon “educational environment”: according to research materials. *Society. Environment. Development*, 4, 187–190).

8. Желанова, В. В. (2016). Середовищний підхід у вищій освіті: сутність та логіка реалізації. У О. А. Дубасенюк (Ред), *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання*, (сс. 98–15). Житомир: Вид-во Рута (Zhelanova, V. V.

(2016). Environmental approach in higher education: the essence and logic of implementation. In O. A. Dubaseniuk (Ed.). *Theory and practice of professional mastery in terms of lifelong learning* (pp. 98–15). Zhytomyr: Vyd-vo Ruta.

9. Зінченко, А. Г., Саприкіна, М. А. (2016). *Навички для України 2030: погляд бізнесу*. Київ: ТОВ “Видавництво “ЮСТОН” (Zinchenko, A. H., Saprykina, M. A. (2016). *Skills for Ukraine 2030: Business View*. Kyiv: SLR “Publishing house “YuSTON”.

10. Кочемасова, Л. А. (2006). *Социально-природная среда как фактор развития активности школьника* (дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Оренбург (Kochemasova, L. A. (2006). Social-natural environment as a factor of development of the activity of a schoolchild (PhD thesis). Orenburg.

11. Львов, Л. В. (2015). Систематизация и конструктивизм в исследовании профессионально образовательной среды. *Вестник*, 1 (48), 139–152. Режим доступу: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/3838/1/vestnik_48_19.pdf (Lvov, L. V.). Systematization and constructivism in the study of the vocational educational environment. *Bulletin*, 1 (48), 139–152. Retrieved from: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/3838/1/vestnik_48_19.pdf.

12. Мануйлов, Ю. С. (1998). *Средовой подход в воспитании* (автореф. дисс. ... докт. пед. наук. 13.00.01). Москва (Manuilov, Yu. S. (1998). *Environmental approach in education* (DSc thesis abstract). Moscow).

13. Менг, Т. В. (2008). Средовой подход к организации образовательного процесса в современном вузе. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*, 52, 71–83 (Meng, T. V. (2008). Environmental approach to organization of the educational process in modern higher school. *News of RSPU named after A. I. Herzen*, 52, 71–83).

14. Смолюк, С. В. (2016). Становлення освітнього розвивального середовища в системі початкової освіти України як історико-педагогічна проблема. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (38), 66–71. (Smoliuk, S. V. (2016). Formation of an educational developmental environment in the system of primary education of Ukraine as a historical-pedagogical problem. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (38), 66–71).

15. Стрельников, В. Ю. (2012). Технологія безпосереднього управління процесом виховання студента. *Сучасні аспекти виховання студентської молоді*. Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/29567>. (Smoliuk, S. V. (2012). Technology of direct management of the process student’s upbringing. *Modern aspects of education of student youth*. Retrieved from: <http://eprints.kname.edu.ua/29567>.

16. Сулима, І. І. (2012). *Средовой подход как методология научно-педагогического исследования*. Режим доступу: <http://www.ni-centr.ru/chitalnyj-zal-centra/metodologiya/sredovoj-podход-kak-metodologiya-nauchno-pedagogicheskogo-issledovaniya/>. (Sulyma, I. I. (2012). *Environmental approach as a methodology of scientific-pedagogical research*. Retrieved from: <http://www.ni-centr.ru/chitalnyj-zal-centra/metodologiya/sredovoj-podход-kak-metodologiya-nauchno-pedagogicheskogo-issledovaniya/>.

17. Товканець, Г. В. (2017). Наукові підходи до формування педагогічної культури майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Педагогіка та психологія»*, 1 (5), 87–92 (Tovkanets, H. V. (2017). Scientific approaches to formation of the pedagogical culture of the future teacher. *Scientific bulletin of Mukachevo State University, Series “Pedagogy and Psychology”*, 1 (5), 87–92).

18. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013. Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (Decree of the President of Ukraine “On the

National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021" dated June 25, 2013 No. 344/2013. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>).

19. Ходякова, Н. В. (2013). *Ситуационно-средовой подход к проектированию личностно развивающих образовательных систем* (автореф. ... дисс. докт. пед. наук: 13.00.01). Волгоград (Khodiakova, N. V. (2013). *Situational-environmental approach to the design of the personality-developing educational systems* (DSc thesis abstract). Volgograd).

20. Шваб, К. (2016). *Четвертая промышленная революция*. Москва: ЭКСМО (Shvab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Moscow: EKSMO).

21. Шек, Г. Г. (2001). *Средовой подход как педагогическая инновация и условия его освоения* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Елец (Shek, H. H. (2001). *Environmental approach as pedagogical innovation and conditions of its development* (PhD thesis). Elets).

22. Altbach, P. G., Reisberg, L., Rumbley, L. E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. UNESCO 2009 World Conference on Higher Education, Paris, 5–8 July 2009.

23. Bratko, M. (2015). Environmental Approach In Higher Education: Methodological Aspects. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 4 (45), 15–18 (Bratko, M. (2015). Environmental approach in higher education: methodological aspects. *Continuous Professional Education: Theory and Practice*, 4 (45), 15–18).

24. British Council (2012). *The shape of things to come: Higher education global trends and emerging opportunities to 2020*. Retrieved from: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/the_shape_of_things_to_come_-_higher_education_global_trends_and_emerging_opportunities_to_2020.pdf

25. Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. (2011). *Future Work Skills 2020*. Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute. Retrieved from: http://www.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf

26. European University Association (2015). *Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities*. Retrieved from: http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web

27. National Association of College and University Business Officers (2016). *The Future Of Higher Education And Learning: A Canadian View*. Les Fondations for the Future.

28. Valiev, I., Sedov, S. (2017). Trends in the development of the educational environment in conditions of socio-economic transit. *Revista Publicando*, 4, No 13 (1), 729–739.

РЕЗЮМЕ

Полякова Анна. Развитие средового подхода в высшем образовании в условиях глобальных изменений.

Статья посвящена проблеме методологии средового подхода в высшем образовании. На основе отечественных и зарубежных научных публикаций, проектных и отчетных материалов рассмотрено определение сущности средового подхода в высшем образовании, выделены этапы его становления и развития. Раскрыты тенденции глобальных изменений и потребности в актуальных навыках будущего. Актуализировано изменение роли высшего образования и тенденции его развития. Даны характеристики средового подхода в высшем образовании в контексте глобальных тенденций: основные понятия, принципы, методы, ценностно-целевые ориентации.

Ключевые слова: средовой подход, развитие средового подхода, высшее образование, глобальные тенденции высшего образования.

SUMMARY

Polyakova Hanna. Development of the environmental approach in higher education in the context of global changes.

Each stage of society development corresponds to a certain order to the education models in all its spheres. Global trends that change the world do not leave aside the problem of modernizing methodological approaches to the development of socio-pedagogical systems of higher education.

The article is devoted to the study of how global changes, tendencies of higher education influence/promote development of an environmental approach as a methodological basis for the transformation of the socio-pedagogical system of the higher education institution, aimed at creating conditions, opportunities, resources for ensuring the quality of higher education of a new level.

Analysis, systematization and synthesis of publications allowed revealing the essential characteristics of the environmental approach and the stages of its formation. The result of the work was highlighting periodization of development of the environmental approach in higher education from formation of its prerequisites, identification of the phenomena of the educational and upbringing environment to the definition of the essence of the educational environment of the institution of higher education and the diversity of its types.

The study of the project and reporting materials of international agencies, the results of domestic and foreign studies have made it possible to distinguish the directions of global change, trends in the development of national systems of higher education and labor market needs in current skills.

In the context of global changes, the environmental approach becomes a strategy for the development of higher education, a method of cognition, and a tool for solving theoretical and practical problems (tasks) of training the new generation of professionals, supporting personal-professional success and self-realization of higher education applicants for building a co-evolution of individual, institutional and social development through transformation of the educational environment of a higher education institution, using its phenomenal opportunities (socio-cultural, educational, informational and resourceful, socio-psychological).

The result of the work lies in outlining the characteristics of formation (transformation) of the educational environment of the higher education institution (leading concepts, principles, methods, values-target orientations) in accordance with such global tendencies as integration and internationalization, development of technologies and the need for relevant skills, informatization and development of information-communication technologies, individualization and personalization of education, quality assurance.

Key words: *environmental approach, development of the environmental approach, higher education, global trends in higher education.*